

Aslan M. (2020). Analîz û berawirdkirina varyanta kurdî ya çîroka Odîpusî li gel çend varyantên din. *Folklor û Ziman*, 1(1), 9-34.

Wergirtin/received: 05/11/2019

Qebûlkirin/accepted: 17/01/2020

ORCID: 0000-0002-1543-3154

ANALÎZ Ê BERAWIRDKIRINA VARYANTA KURDÎ YA ÇÎROKA ODÎPUSÎ LI GEL ÇEND VARYANTÊN DIN

Mustafa Aslan *

Kurte

Di vê gotarê da me varyanta kurdî ya çîroka Odîpusî li gel varyanta Sofoklesî û çend varyantên ku ji nava gelên Balkanan û slav hatine berhevkerin, bi rêya berawirdiyê analîz kirin. Piştî nîqaşa derbarê paşxaneyê dîrokî ya pîrsgirêka enestê û kompleksa Odîpusî, me varyanta kurdî li gel varyanta Sofoklesî, ji aliyê naverokê û lehengan ve berawird kir û me hewil da ku em xalên hevpar û cuda yê her du varyantan binirxînin. Piştra ji aliyê binyadê ve, hevparî û hevşibîna varyanta kurdî li gel ya Sofoklesî û çend varyantên ku ji nava gelên Balkanan û slav hatine berhevkerin hatin nirxandin.

Peyvên Sereke: Odîpus, enest, zewac, kurdûndetî, dîrok

COMPARISON FO THE KURDISH VARIANT OF ODIPUS STORY WITH SOME OTHER VARIANTS

Abstract

In this article, we have analysed the Kurdish variant of the Oedipus story by comparing it to the Sophocles variant and some other variants collected among the Balkan and Slavic people. After discussing the historical background of the Oedipus complex and the question of incest, we compared the Kurdish variant and the Sophocles variant in terms of content and context and attempted to highlight common and different points between them. Then the common points and similarities of Kurdish variant and Sophocles variant were compared altogether with some other variants collected among the Balkan and Slavic people.

Keywords: Oedipus, incest, marriage, sterility of parents, history

* Doç. dr Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Beşa Ziman û Çanda Kurdî. Mêrdîn/Tirkiye.
E-mail: mustafaaslan@artuklu.edu.tr

Destpêk

Ji roja ku mirovan ango însanan cudayîya xwe ya li ser rûyê erdê ferq kirîye, ketîye nava hewildanan da ku xwe ji bandora siruştê biparêze. Ji bo vê yekê demeka dirêj di şikeft û qulên çîyayan da jîyane. Piştî niştecihbûnê, keşifkirin û naskirina siruştê ji hemû alîyan ve bi pêş ve çûye. Herweha şirove û manedayînên derbarê siruştê da jî zêde bûne û bûne jêderên efsane û mîtên dîrokî ku heta roja me hatine. Falavêj û kehanetbêj di wê demê da derketine. Hunera van kesên jîr ew bû ku van bûyerên siruştî ji mirovan ra şirove bikin û sedema bûyîna wan vebêjin. Di serdema Sumerîyan da ew falavêj û kehanetbêj, “pisporên dînî bûn ku derbarê hêzên xwedayî û razîkirina wan da her tişt zanibûn. Ew peywirdarên ragihandina hezkirin û dilovanîya van hêzan yan dîrxistina xerabiyên cinan bûn.” (Ötker, 2006, r. 40-41). Bi vî awayî sazgeha dînî hate damezirandin. Ev hêzên xwedayî ne tenê hatine binavkirin, herweha peykerên wan jî hatine çêkirin û mirovan îbadet ji wan ra kirine. Bi vî şêweyî her gund û bajar yan herêm bûye xwediyê xwedayekî taybet. Her ku çûye, tirs û sehwa wan di nava civakê da belav bûye. Mirovan wisa bawer kirine ku heger bêdilîya wan xwedayan bihata kirin, dikaribûn belayên mezin bi ser mirovan da bişinin: Erdhej, şapeyên av û baranê, hişkayî, nexweşî, xela, û hwd.

Gelek efsane û mît li ser tîkilîya mirovan ya bi van hêzên xwedayî ra hatine afirandin. Bi rêya van efsane û mîtan mirov ne tenê di derbarê helwesta li hemberî xwedayan da dihatin hişyarkirin, herweha ji wan ra helwesta ku bihê kirin jî dihatê nîşandan. Di van mît û efsaneyan da pesindariya heybet û hêza xwedayan dihat kirin. Ev proses bi awayekî berfireh ji aliyê gelên ku li derdora bakurrojhilatê Deryaya Spî niştecihbûn ve pêk dihat. Em vê yekê ji dewlemendiya belgeyên nivîskî yên ku di derbarê vê mijarê da hatine afirandin, hîn dibin.

Di mîtolojîya grekan da tîkilîya qedexe ya seksuel ango ya enestê wekî dijderketina van hêzên xwedayî dihê qebûlkirin. Ji ber vê yekê jî “sêyeka mîtolojîya grekan li derdora vê qedexeyê hatiye hûnan”, (Anzieu, 1966, r. 5). Bi taybetî jî tîkilîya seksuel ya law û dayikê ne tenê bûye mijara mîtên grekan; ji wê zêdetir û giringtir bûye sedema berhemên edebî yên şanoyî ku wekî *trajediyê* hatine binavkirin. Di zimanê grekîyê da gotina *trajediyê* dihê maneya “kambaxbûn”ê. Li derdora sedsala V. (bz) ev berhem ne tenê derbasî nivîsê bûn, herweha li qadên ku bi zimanê Yûnanî jê ra *agora* (şanogeh) dihat gotin wekî şanoyê jî dihatin pêşkêşkirin. Di van şanoyên trajîk da dahatî ango “qeder” a mirovan û rûbirûbûna wan ya bi xwe-

dayî ra dihê bibîrxistin. Herweha di van şanoyan da, ne tenê civak dihat hişyarkirin herweha dema ku ji “rêya rast derdiketin” desthilatdar jî dihatin rexnekirin û dibûn sedema van bûyerên trajîk yên wekî têkilîya lawî ya bi dayîkê ra ku xwedayan dianî serê mirovan. Di sedsala IV. (bz) da ev cure berhemên edebî pir bi nav û deng bûn. Li tevahîya alema grekan belav bûbûn. Pêşengên yekemîn yên afirandina van berhemên nivîskî bêgûman Eshyle, Euripide û Sofoklesî (Sophocles) ne.

Çîroka Odîpusî yek ji wan berhemên herî naskirî, balkêş û trajîk e ku ji aliyê Sofoklesî ve hatîye nivîsîn û wekî şanoyê hatîye pêşkêşkirin. Wekî li jêr dê bihê destnîşankirin, gelek varyantên devkî yên vê çîrokê hene. Yek ji wan varyantan di nava kurdan da dihê gotin. Di vê gotarê da em dê hewil bidin ku vê varyanta kurdî û ya Sofoklesî berawird bikin. Varyanta kurdî ku me ji devê niştecihekê herêma Mêrdînê girtîye û ya Sofoklesî hem ji aliyê naveroka xwe ve hem ji aliyê lehengan û têkilîyên wan ve pir dişibin hev û din. Gotar jî sê beşên sereke pêk dihê. Di beşa yekem da em dê bi kurtasî behsa paşxaneyê çîroka Odîpusî bikin da ku sedema afirandina berhemên bi vî awayî baştir bihê famkirin. Di beşa duyem da em dê hewil bidin ku xalên hevpar û cuda yên varyanta Sofoklesî û ya kurdî destnîşan bikin. Di çarçoveya vê berawirdkirinê da em dê serî li hin varyantên di nava gelên Balkanan û yên slav-rûsî da bidin û em dê hewil bidin ku aliyên wan yên hevpar yên bi varyanta kurdî ra, destnîşan bikin. Di beşa sêyem da em dê ji aliyê binyadê va têkilîya di navbera varyanta kurdî û yên din da analiz û nîqaş bikin.

1. Paşxaneyê Dîrokî ya Çîroka Odîpusî

Berîya ku Odîpus ji aliyê Sofoklesî ve bihê nivîsîn gelo wekî Iliyada û Oddisseusê ev çîrok bi devkî di nava gelî da dihat gotin yan na, em nizanin. Tenê dihê zanîn ku Sofoklesî ev berhem di destpêka sedsala V. (bz) da nivîsîye û li şanogehan wekî şanoyê ji gelî ra hatîye pêşkêşkirin. Herçiqas di destpêkê da, ne wekî berhema herî binavûdeng hatibe pejirandin jî ji ber naveroka xwe ya li ser têkilîya seksuel ya law û dayîkê, serpêhatîya Odîpusî wekî berhema sereke dihê nirxandin. Wekî dihê zanîn, psîkologê navdar yê Vîyenî Sîgmund Freudî nirxandina xwe ya derbarê pêşketina seksuel ya zarokên kur da li ser vê têkilîyê damezirandîye. Herçiqas Freud vê yekê bi reqabeta navbera law û bavî ve girêdide jî, wekî ku Hasluckî balê dikişîne serê, ev têkilî wekî “enîgmayekê”¹ di cihê xwe da sekinî maye (Hasluck, 1995, r. 3).

1 Tişt an bûyera ku famkirina wê/wî zor e an jî ne pêkan e. Di maneya “têderxistinok”ê de jî tê bikaranîn.

Balkêşîya herî bingehîn ya serpêhatîyên wekî ya Odîpusî, têkilîya seksuel ya qedexe di navbera law û dayîkê da ye. Ji ber ku dema ev qedexe bînpê dibe, angî “têkilîya seksuel ya law û dayîkê diqewime, kambaxî û encamên trajîk derdikevin holê”, (Hasluck, hb, r. 5). Herçiqas ev têkilî hatibe redkirin jî li herêmên curbicur yê cihanê, çîrok yan serpêhatîyên derbarê vê têkilîyê di nava civakan da dihên gotin. Ji vana serpêhatîya *Oedipus Rex in Albania* (Şah Odîpus li Albanyayê) Margeret Hasluck, *The Oedipus Legend in South Slavic Folk Tradition* (Efsaneyê Odîpusî di Tradîsyona Gelêrî ya Slovakyaya Başûr da) Friedrich S. Krauss, *An Oedipus Myth in Gypsy Tradition* (Mîteka Odîpusî di Tradîsyona Qereçîyan da) Mirella Karpati, *The Legend of Oedipus* (Efsaneyê Odîpusî) James G. Frazer, *Oedipus in Alur Folklore* (Odîpus di Folklorê Aluran da) Aidan W. Southall, *Oedipus in Bushman Folklore* (Odîpus di Çanda Bûşmanan da) Megan Biesele û *Oedipus in Papuan Folklore* (Odîpus di Çanda Papûanan da) Francis E. Williams² çend nimûneyên balkêş in. Di wan metinan da ku Frazerî berhev kirine varyantên “çîroka Odîpusî di nava gelên fîn, ûkraynayî û endonezyayî da jî dihê gotin. Di hemûyan da kuştina bavî li baxçeyê pêk dihê, berovajî ya grekî ku Odîpus bavê xwe di erebeyê da dîkujê”, (Frazer, 1983, r. 28). Ji van nimûneyan diyar dibe ku Odîpusa Sofoklesî ne çîroka tekane ye ku balê dikişîne ser têkilîya seksuela qedexe ya di navbera law û dayîkê da. Ew tenê varyantek jî varyantên devkî ye ku di nava gelên Balkanan da dihat gotin. Heta mirov dikare îdia bike ku Sofoklesî jî van varyantan îlham girtîye û şanoya Odîpusî nivîsîye.

Di tevahîya nimûneyên navborî da çîrok li ser têkilîya seksuel ya di navbera law û dayîkê da hatîye hûnan. Weha xuyaye ku têkilîya seksuel ya di navbera law û dayîkê da herçiqas jî alîyekî ve hatibe qedexekirin jî, jî alîyekî din ve hatîye qebûlkirin, qet nebe di hin varyantan da ev qebûl heye. Heta Dubreuil dibêje ku li cem hin civakên Efrîqî yê wekî Dogon û Yorubayê têkilîya seksuel ya law û dayîkê wekî sembolê angî mîta “jidayîkbûna dinyayê” dihê nîrxandin, (Dubreuil, 1962, r. 218). Ji ber vê rastîyê Naquet û Vernant dibêjin ku çîroka Odîpusî “formeka ku mirov ber bi rastîyê ve dibe, ku di cîhana *îlahî*, dinyaya civakî û sîyasî û tevahîya sehaya dabûnerwste mirov ber bi rastiya ike ku cCultural Evidence, FP, New Yorkîtan da *însan* hem wekî mûcîzeyê ye hem jî wekî gunehkar e, bikerê xerabîyê ye û di heman demê da bêgunehek e ku bi zîrektîya xwe ya kêrhatî dikare tevahîya xwezayê bixe bin bandora xwe, lê nikare xwe bi xwe kontrol bike;

2 Ji bo van nimûneyan tevan bin. Edmonds L. & Dundes A. (ed.) (1983) *Oedipus: A Folklore Casebook*, Wisconsin: University of Wisconsin Press

ango *însan* hem rastbîn e hem jî, ji ber harbûna ku xwedayan jê ra *şandîye*, kor e”, (Naquet & Vernant, 1996, r. 91).

Ji xeynî çend îstîsnayan (ku têkilîya seksuel ya xwişk û birayî, ya bav û keçê çêdibe) di tevahîya varyantan da çî grekî çî yên din, îhlalkirina qedexeya têkilîya seksuel ya bi dayîkê ra heye. Dubreuil vê yekê bi têkilîyên xwedîtîyê ve girê dide û dibêje “di nava tevahîya civakên cihanê da têgeha enestê heye û hertim li gor endamên malbata teng dihê pênasekirin û tevneka qedexeyên seksuel di xwe da dihewîne”, (Dubreuil, hb., r. 219). Anzîeu radigihîne ku ev qedexe mijara tevahîya mîtolojîya yûnanî ye: “Hema hema di tevahîya mîtên yûnan da bi awayekî bêhesab temaya têkilîya qedexe ya seksual ya bi dayîkê ra û kuştina bavî hatîye bikarînan” (Vgz. Naquet & Vernant, hb., r. 94). Ger weha be Dubreuil mafdar e dema dibêje: “Mîrov bi rêya mîtolojîyê, sedema hebûna qedexeya têkilîya seksuel ya bi xwedîyan ra baştir fam dike.” (Dubreuil, hb., r. 218).

Lê li gor Naquet û Vernantî, mîrov nikare ji nimûneyeka nivîskî ya bûyera Odîpusî bi rê bikeve û bibêje ku ev têkilî serobinokirina têkilîyên xwedîtîyê ye. Li gor wan bi adaptêkirina çîroka Odîpusî ya wekî şanoyê û pêşkêşkirina wê ya li şanogehên grekî, Sofokles dixwaze balê bikişîne ser alozîya têkilîyên civakî yên giştî ku civaka grekan ya sedsalên V. û VI. (bz) rû bi rû mabû. Ji ber vê yekê jî Freudî rexne dikin û dibêjin mîrov nikare ji vê helwesta Sofoklesî ku xwestîye civaka xwe hişyar bike bigihîje encameka giştî ya derbarê têkilîya reqîbî ya law û bavî ya ji bo jinê ango ya bi dayîkê ra (Naquet & Vernant, hb., r. 88). Naquet û Vernant derbarê vê mijarê da nîrxandina Freudî neqil dikin û paşê dijderketina xwe weha rave dikin: “Freud di berhema xwe ya bi navê *‘Psychopathology of Everyday Life’* yê da dibêje, tiştê ecêb ew e ku heger di efsaneyê da derbarê temenê Lacostayî da Odîpus tu îtirazê nabîne, bi min weha dihê ku eşqa lawî ya ji bo dayîkê, wekî niha ku qet pê eleqedar nabe, bêhtir bi îmajê dayîkê ya ku di bîra zaroktîya lawî da ma ye ve, têkilîdar e. Lê di vir da ya giring ev e ku ne pêkan e Odîpus îmajeka weha ya Lacostayî di bîra xwe da parastibe.”³ (Vernant & Naquet hb., r. 427)

Derbarê mijarê da nêrîna Proppî nêzîkî ya Naquet û Vernantî ye. Propp jî dibêje ku “li cem tevahîya lêkolerên Ewropayî bûyera Odîpusî wekî trajedîyekê dihê nîrxandin, herçiqas ji aliyê binyadê û termên dîrokî ve ne weha be jî. Di eslê xwe da bûyer *çîroka* bidestxistina textî ya bi rêya kuştin û zewacê ye; bavkuştin gunehê bêhemdî û bêsiûdî ye”, (Propp, 1983, r. 111). Propp dibêje ku bi gelem-

3 Ji ber ku hîna di pêçêkê da Lacosta, Odîpus dabû xulamê xwe û jê xwestibû ku wî bikuje.

perî di çîrokên gelêrî da qedera lehengî yan berîya ji dayîk bibe yan dema ji dayîk dibe, ji bavê wî ra dihê gotin; hayê lehengî ji qedera wî tune ye û ji ber vê jî bûyer ne trajedî ye, tenê bextreşîyek e ku dihê serê lehengî. Li gor wî, di varyanta Sofoklesî da “haydarkirina lehengî ya derheqê qedera wî da maneyeka trajîk dide çîrokê”, (Propp, hb, r. 82). Dibe ku ji ber vê be ku Freud jî dibêje, bûyera Odîpusî “trajedîyeka qederî ye; bandora wê ya trajîk jî, girêdayî şerê di navbera îradeyên bihêz yê xwedayan û tevgerên badilhewa yê mirovên ku di bin tehdîden felaketan da ye. Dersa ku pêwîst e bihê derxistin ji vê trajedîya ku temaşevanan ji binî ve dihejîne, serîtewandina li himberî îradeya îlahî û pêhisîna lawazbûna mirovî ya bi xwe ye.” (Freud, hb., r. 176). Jixwe bi giştî dihê pesendkirin ku Sofoklesî ji bo vê dersderxistinê, çîroka Odîpusî kirîye şano. Dema mirov li varyanta kurdî ya vê çîrokê dinêre heman tiştan dibîne: lawazîya mirovî ya li hemberî qedera Xwedayî û ji vîna dersderxistin. Wekî dihê zanîn tiştê ku çîroka Odîpusê dike trajedî, ji kuştina bavî zêdetir, têkilîya qedexeya ya seksuela law û dayîkê ye. Ji ber ku bînpêkirina vê qedexeyê wekî çalakîya herî kirêt, gunehê herî mezin dihê qebûlkirin ku mirovan hertim hewil dane pêşîya têkilîyên bi heman şeweyî bigirin.

Ev qedexeya di nav temamê civakên cîhanê da li gor pîvana “kî dikare bi kê ra bizewice”, angû “kî dikare bingeha malbateka nû deyne” çêdibe. Bi rêya analîzan, agahîyên derbarê têkilîyên civakî yê civakên curbicur yê li cîhanê Stephens vê pîvanê derdixe ber çavan. Di tevahîya nimûneyan da ku ew analîz dike ji bo têkilîya seksuel ya law û dayîkê çênebe, tevgera jinê hatîye sînorkirin, bi rengê ku ew ji mêran bihê dûrxistin. Li gor Stephensî di hemû nimûneyan da bînimêjîya jinan dibe sedema ku jin ji mêran bihê dûrxistin. Heta ji çîrokên berhevkirî yê derbarê vê têkilîyê da Stephens digihe wê encamê ku ev dûrxistina jinê ya ji mêran, bingehe ji têkilîya seksuela qedexeya ya navbera law û dayîkê ra amade dike (Stephens, 1962, r. 17-18). Li gor wî, sedema vê têkilîya ku ji alîyê Freudî ve wekî “kompleksa Odîpus”ê hatîye binavkirin ev e. Bi gotineka din, ji ber ku demeka dirêj jin ji têkilîya seksuel ya bi hevserê xwe ra dûr dikeve, arzuya wê ya seksuel wê ber bi lawê wê ve dibe û di dawîyê da bi lawê xwe ra dikeve têkilîya seksuel ku wekî enest dihê binavkirin. Sedem çî dibe bila bibe di encamê da, ev têkilî di nava tu civakan da nehatîye qebûlkirin û bînpêkirina qedexeya têkilîya seksuel ya law û dayîkê hatîye mehkûmkirin, wekî “kambaxî” yan jî “bela/qedera Xwedayî” hatîye nîrxandin. Li jêr em dê bi taybetî li ser vê xalê rawestin.

2. Ji Alîyê Naverok û Lehengên Çîrokê ve Berawirdkirina Varyanta Kurdî û ya Sofoklesî

Dema ku mirov li mijar û naveroka van her du varyantên çîrokê dinêre, dibîne ku di navbera wan da, xalên hevpar û cuda hene. Cudayetiyan di navbera wan da nîşan dikin ku ev ne du bûyerên ji hev cuda ne. Berovajî vê, herçiqas ji alîyê dîrok û mekanê ve her du varyant dîrî hev bin jî, hevparîya mijarê diyar dike ku wekî gelek efsane û mîten navneteweyî, çîroka Odîpusî hem di nava kurdan da hem di nava gelê grek da û heta di nava gelên Balkanan û yê slavî da hebûna xwe parastîye. Lê dîsa jî em nikarin vê hevpariyê bi awayekî ji sedî sed piştrast bikin. Ji ber ku cudayetiyan di navbera wan da bi qasî xalên hevpar giring in. Em dê niha li ser van xalan rawestin.

Xalên Hevpar

Herçiqas varyanta grekî ya çîroka Odîpusî wekî mîteka trajîk dihê naskirin û ya kurdî tenê wekî çîrokeka gelêrî û herêmî hebûna xwe berdewam kiribe jî, di navbera wan da gelek xalên hevpar yê balkêş hene. Wekî nimûne di her du varyantan da jin û mêr, bê dûnde ne û ji Xwedayî dixwazin ku lawekî bide wan. Propp jî balê dikişîne ser vê xalê û dibêje “motîfa daxwaza lawekî ya ji alîyê jin û mêrên bêdûnde ve, di folklorê da zêde berbelav e. Ji bo wan dûnde nîşana valanemana cihê wan yê piştî mirinê û di jîyanê da halxweşî ye”⁴ (Propp, hb., r. 87).

Herweha di varyanta grekî da qedera ku Odîpus dê bavê xwe bikuje, berî ku ji dayîk bibe dîyar dibe (we‘hî ji bavê wî ra dihê). Piştî jidayîkbûnê, ji dayîk û bavê xwe dîr mezin dibe, jê ra dihê gotin (we‘hî ji wî bixwe ra jî dihê) ku dê bi dayîka xwe ra bizewice. Di ya kurdî da dema ji dayîk dibe, qedera ku ew dê bavê xwe bikuje û bi dayîka xwe ra bizewice li ser enîya wî dihê nivîsîn. Di varyanta grekî da, piştî ku Odîpus mezin dibe, di şahîyeka bivexwarin da yekî serxweş jê ra dibêje “tu piç î” (riste 779). Heman tişt di varyanta kurdî da jî heye, lê ne di zîyafetê da, di listika li kolanê da, dema ku leheng û yek ji hevalên xwe pev diçin, hevalê wî jê ra dibêje ku “ew piç e.” Wekî ku Propp balê dikişîne serê, ne di varyanta Sofoklesî da ne di ya kurdî da em nizanin bê çawa wî kesê serxweş yan jî hevalê lehengî bihîstîye ku dayîk û bavê wî nahên naskirin, ji ber ku di her du varyantan da dayîk û bavî qedera lawê xwe ji herkesî veşartîye.

4 Destana Memê Alan bi heman xalê dest pê dike, dayîk û bavê Memî bêdûnde ne û ji Xwedayî dixwazin ku lawekî bide wan.

Li gor Proppî di folkorê da bûyer bi awayekî cuda diqewimin. Wekî nimûne leheng di zîyafetekê da bi hevalên xwe ra şer dike (şanoya Sofoklesî) yan jî di lîstîkekê da ew û hevalên xwe bi hev ra dikevin nakokiyê û şer dikin (varyanta kurdî), yan jî zikreşiyê dikin û ji ber vê jî kêmasîya wî didin rûyê wî, (Propp, hb., r. 105). Herweha em nizanin bê ew hevalê lehengî ku “eyba” wî li rûyê wî dixê kî ye û çawa ji qedera wî haydar bûye. Ji ber ku di berhemên folklorî da xala giring serpehatîya/ên lehengan e, kî çawa bi vê serpehatîyê hisîyaye yan jî ji vê “qeder”ê haydar bûye ne giring e. Ev tenê hûrguliyek e ku berê bûyerê ango qedere naguhere.

Xaleka din ya balkêş hevbeşîya lehengên sereke ye. Wekî nimûne di her du varyantan da ev leheng jin û mêrekî kurdûnde ne. Herweha ev jin û mêr ne kesên jirêzê ne: Di varyanta grekî da mêr şahê bajarê Tebesê ye. Di varyanta kurdî da herçiqas mêr ne şah yan mîrek be jî, ew li bajarî kesekî maldar e.

Di her du varyantan da kurdûndetî mijar e û çîrok bi dabaşa kurdûndetîyê dest pê dike. Heta mirov dikare bibêje ku kurdûndetî sedema bingehîn ya vê bûyera trajîk e. Wekî ku di her du varyantan da dihê gotin, heta piştî zewacê bi gelek salan zarok ji lehengan ra çênabin û ji Xwedayî hêvî dikin ku lawekî bide wan da ku kurdûnde neçin. Ev daxwaza wan bi cih dihê, lê hatina dinyayê ya lawî di heman demê da dibe sedema destpêka kambaxîyeka trajîk. Lawê ku çêdibe, ji dêvla ku ji dayîk û bavê xwe ra bibe mizgîniya şahîyê, du gunehên herî bingehîn bi hev ra dike: Bavê xwe dike û bi dayîka xwe ra dizewice... Bi gotineka din, dayîk û bav ne tenê bi hesreta zarokan dimînin herweha piştî jidayîkbûna zarokê wan, jîyan jî li ber wan tarî dibe.

Jimareya zarokên ku ji lehengan ra çêdibin jî xaleka din ya hevpar e. Balkêş e ku di her du varyantan da piştî kuştina bavî û zewaca bi dayîkê ra du zarokên cewî ji lehengan ra çêdibin: Di varyanta kurdî da, du law û di ya grekî da du keçên cewî çêdibin.

Di varyanta grekî da, piştî ku leheng ango Odîpus ji qedera xwe haydar dibe, leheng xwe kor dike (ango xwe ceza dike) û tevî yek ji keçên xwe li dinyayê digere da ku mirov ji serborîya wî “îbret”ê bigirin. Bi heman şeweyî, di varyanta kurdî da leheng (xwe ceza nake) û her du lawên xwe li dinyayê digerin û her dera ku diçinê, serpehatîya xwe ji mirovan ra dibêjin da ku “îbret”ê jê bigrin.

Di wan varyantan da ku li Yûnanistan, Rûsya, Ûkrayna, Belarûs û heta li tevahîya Balkanan, li Ewropaya Rojavayî, Polonya û Çekyayê dihên gotin lehen-

gê gunehkar ango Odîpus piştî kişandina cezayî dibe “ezîz” heta di hin varyantan da dibe papayê katolik. Di navbera varyanta kurdî û van varyantan da jî mirov dikare berawirdiyekê bike. Ev berawirdî di navbera sê varyantên Kraussî û varyanta kurdî da pêkan e.⁵

Nimûne di varyanteka Kraussî da, melekek ji hevala xwe ra dibêje ku “dê lawek ji jinekê ra çêbibe, ew dê bavê xwe bikuje û dêya xwe mehr bike” (wekî ya kurdî). Ji vê tîrsê dayîka lawikî, wî bi lingê wî ve, bi gulîyê darekê ve dadileqîne. Şahêkî ku li nêçîrê ye li lawikî rast dihê, heman melek ji şahî ra dibêjin “rahêje lawikî ji xwe ra bibe da ku şûna te bigire, yan na tu dê kurdûnde bimînî.” Şah bi ya melean dike, lawikî dibe malê. Ew û xanima xwe lawikî mezin dikin. Piştî mezin dibe, rojekê bi bavê xwe ra diçe nêçîrê. Mirovên bi bavê wî ra hesûdîyê ji zîrektî û çelengîya lawikî dikin û jê ra dibêjin ew ne lawê rastî yê şahî ye. Lawik hêrs dibe, diçe malê, ji dayîka xwe dipirse “gelo rast e ew ne lawê wan yê rastî ye.” Dayîka wî dibêje “belê rast e tu ne lawê me yê rastî yî, bavê te, tu bi darekê ve daleqandî dîtî, wî tu înayî û me tu mezin kirî.” Li ser vê lawik dikeve rê, diçe da ku dayîk û bavê xwe yê rastîn bibîne. Di varyanta kurdî da jî piştî ku hevalê lehengî jê ra dibêje ew ne lawê dayîk û bavê xwe ye, dihê dozê li wan dike, ew jî jê ra rastîyê dibêjin. Piştî ku bi rastîyê dihese, dikeve rêyê diçe da ku dayîk û bavê xwe bibîne. Di varyanta Kraussî da leheng diçe û dawîyê li dayîka xwe rast dihê ku hîna ciwan e (di vir da bav tune ye). Dayîk dil dikeve lawikî û jê ra pêşniyaz dike ku bi hev ra bizewicin (di varyanta kurdî da piştî leheng bavê xwe dikuje, dayîk pêşniyazî wî dike ku bi hev ra bizewicin). Lawik qebûl dike; piştî zewacê lawik diçe nêçîrê... Rojekê dema ji nêçîrê dihê, pêlavên xwe ji lingên xwe dike û dide jina xwe da ku deyne cihê wan. Dema jinik lingê wî yê tazî dibîne, gotina melean dihê bîra wê, wî çaxî ji lawikî dipirse “bê ka ew kî ye?” Lawik çîroka xwe jê ra dibêje. Dema jinik çîrokê dibihîze, fam dike ku ew lawê wê ye. Dema lawik fam dike ku bi dêya xwe ra zewicîye, li hespê xwe siwar dibe û terkedinya dibe. Di varyanta kurdî da, piştî zewacê dayîk ango jina lehengî jê dipirse bê ka ew kî ye. Dema leheng serborîya xwe vedibêje, dayîka wî fam dike ku ew lawê wê ye, ew jî jê ra dibêje çawa piştî jidayîkbûnê ew li ber avê berdane. Li ser vê leheng wekî lehengê varyanta Kraussî terkedinya dibe.

5 Ev her sê varyant ji nava gelên slavî hatine berhevkirin, ji bo agahîyên berfireh derbarê van varyantan da bin. Krauss F. S. (1983), *The Oedipus Legend in the South Slavic Folk Tradition*. Tê da Edmonds L. & Dundes A. (ed.) *Oedipus: A Folklore Casebook*, Wisconsin: University of Wisconsin Press, r. 10-22.

Nimûneya duyan, dîsa bi pirsgirêka zarokan ya jin û mêrekî dest pê dike (dîsa wekî varyanta kurdî). Ev jin û mêr li nav çîyayî digerin û di wê navberê da, jin dikeve ber halê xwe, wê zarok jê ra çêbibe. Di wê kêliyê da deng ji ezmanan dihê, dibêje ev zarokê ku dike çêbibe dê bavê xwe bikuje û dayîka xwe mehr bike. Dema vî dengî dibihîzin, jin û mêr radihîjin zarokê xwe û dema digihîjin ser pireka jora çemî, dayîk zarokê xwe diavêje nava avê da ku jê xelas bibin. Li jêra pirê, keşeyek û xwendekarên xwe li ber çemî masîyan digirin û dema dibînin ku zarokek li ber avê dihê, destê xwe diavêjinê û ji avê derdixin. Keşe zarokî mezin dike heta dibe 15 salî, lê hingî xort xerabîyan dike, keşe ji cem xwe berdideyê. Ew jî dikeve rêyê, li dinyayê digere heta digihîje cem dayîk û bavê xwe. Li wan dibe mêvan û dibêje “ji xwe ra li karekî digirim.” Ew jî xwedî mal û milk in, baxçeyekî wan jî heye, ji xortî ra dibêjin ku bila bibe dergevanê baxçeyê wan (wekî di varyanta kurdî da). Ew jî qebûl dike. Piştî dibe dergevan, rojekê xwedîyê baxçeyî diçe ku binêre bê ka dergevan karê xwe baş dike yan na, dema nêzik dibe dergevan kevirekî diavêje û kevir bêhemdî li serê xwedîyê baxçeyî dikeve, dimire. Dema jina wî fam dike ku bêhemdî mêrê wê hatîye kuştin, ji xortî aciz nabe û pê ra dizewice, piştî şeva zavatiyê jinik jê dipirse bê ka ew kî ye. Ew jî çîroka xwe jê ra vedibêje, jinik fam dike ku ew lawê wê ye,⁶ ji cem xwe berdideyê. Xort diçe digihîje cem Îsa Pêxemberî, dikeve xizmeta wî û hevalên wî. Cihû dihên xwe digihîjinin wî, jê ra dibêjin ku bihêle em Îsayî bikujin. Ew jî qebûl dike, lê piştî kuştina Îsayî xort poşman dibe û diçe nava çîyayî, wekî xwecezakinê, xwe bi darekê ve dadileqîne. Xalên hevpar yên vê varyantê û ya kurdî ev in: Berî leheng çêbibe, qedera wî dihê gotin, dayîk û bavê wî ji bo xwe jê xelas bikin wî diavêjin nava avê, ji avê dihê derxistin, piştî mezin dibe dikeve rêyê, li dayîk û bavê xwe digere, digihîje cem wan û dibe dergevanê baxçeyî. Piştra bavê xwe dikuje û dêya xwe mehr dike.

Di wan varyantan da ku di pirtûka di bin edîtorîya Louis Edmonds û Alan Dundesî, bi navê *Oedipus: A Folklore Casebook* hatîye çapkirin cih digirin, bi piranî piştî têgihîştina qedera wî, dema ji dayîk dibe lehengî dixin sindoqekê û diavêjin nava avê, piştra wekî varyanta kurdî sindoq ji aliyê masîgirekî ve dihê dîtin û masîgir lehengî xwedî dike, wî mezin dike. Dema mezin dibe fam dike ku masîgir ne bavê wî ye, ji cemê diçe da ku dayîk û bavê xwe bibîne. Wekî nimûne di varyantekê da ku Mirella Karpatîyî ji nava qereçiyên Macarî berhev kirîye bûyer weha diqewime:

⁶ Ev rêzebûyer tevda wekî yên varyanta kurdî ne.

Jineka avis di xewna xwe da dibîne ku dê bi wî lawî ra ku dê jê ra çêbibe bizewice. Dema zarok jê ra çêdibe, wî dixwe sindoqekê digel nameyekê û diavêje çemî (wekî varyanta kurdî). Masîgirek li kevîya çemî ye, dengê girî kir. Sindoqa ku zarok û name têde bûn li ser avê dît. Sindoqê ji avê derdixwe, dinêre ku va ye zarokek tê da ye. Zarok ji sindoqê derxist bir malê û navê wî kir Janos. Janos mezin bû, bû 18 salî. Rojekê nameya ku dayîka wî pê ra xistibû sindoqê dît. Di nameyê da digot ewê ku vî zarokî bibîne bila wî wekî lawê xwe mezin bike. Piştî ku name xwend fam kir bê ji bo çî zarokên xwendegehê her tim jê ra digotin: “Ev zilam ne bavê te ye, tu li ber avê hatîyî”. Biryar da ku di ber çemî ra ber bi jor ve biçê ji bo ku malbata xwe bibîne.

Di ber çemî ra çû heta giha cem pirê, nêrî ku serê pirê girtîye. Xizmetkareka xanekê cem pirê ew dît, nêrî ku xortekî delal e, jê pirsî got: “Tu li karekî digerî?” Xortê delal got, “belê” û çû ku bi jinikê ra bijî. Piştra her du dil ketin hev û hertim bi hev ra man.

Rojekê jina xwedîyê malê li nav firaxan gerîya û name dît û fam kir ku ew lawê wê ye. Jinikê dikarîbû çî bike? Çû cem wî û jê ra got, “Heyran ez nema dikarim bibim jina te, ji ber ku ez dayîka te me”. Jinikê xwest wî hembêz bike lê wî ew bi xemgîniyeka giran dûrî xwe kir, çû ser pirê û xwe avêt avê. Lê binav nebû. Di ser avê ra meşîya heta ku giha qesireka li ser giravekê ye. Ket hundirê qesirê derî li xwe xilqand û mifte avêt nava çemî. Bi vî awayî gelek salan li wir ma.

Rojekê yekî dengê wî kir ku çawa digirî; çû ji xelkê ra behs kir. Li ser vê gelek keşe hatin, dua kirin ku derî vebe, lê bertelef bû. Piştra ji masîgir ra gotin, “Divê em vegerin malê, em dê çar pênc rojan di rê da bimînin. Em tevda birçî ne. Tiştêkî xwarinê bide me.” Masîgir çû masîyan, masîyek girt heşt metreyan dirêj bû. Nêrîn ku miftêya qesirê di devê masîyî da ye. Rahiştin miftêyê, çûn derîyê qesirê vekirin, Janos ji qesirê derket û tevî keşeyan çûn cem dayîka wî, ji ber ku wî dayîka xwe bexşandibû. Piştra keşeyan Janos ji xwe ra kirin papa, ev papayê yekem yê piştî Ezîz Peterî ye.” (Karpati, hb., r. 23-24).

Wekî ji çîrokê jî dîyar dibe herçiqas di navbera vê varyantê û ya kurdî da gelek xalên cuda hebin jî xala esasî dubare dibe: Dayîka lawikî, bi qedera wî dihese, ji bo xwe ji qederê biparêze lawikî diavêje avê, lê di encamê da (ji ber ku qeder e) lawik dihê wê dibîne û pê ra dizewice, ango têkilîya enestê diqewime, qeder pêk tê. Wekî li jor hat diyarkirin, herçiqas xalên hevpar hem di navbera

varyanta Sofoklesî û ya kurdî da hem di navbera varyanta kurdî û yê din da hebin jî xalên cuda jî hene ku giring e bihên destnîşankirin.

Xalên Cuda

Herçiqas di navbera her du varyantan da hevparî hebe jî, di heman demê da çend xalên ku bi taybetî varyanta grekî û ya kurdî ji hev cuda dikin jî hene; yek ji wan şeweya bihîstina qedera zarokê ye ku dê ji dayîk bibe. Di varyanta grekî da mirovekî kehanetbêj qedera zarokê ku dê çêbibe ji mêrê kurdûnde ra dibêje. Di varyanta kurdî da ev agahî ji aliyê melekê Xwedê ve dihê dayîn. Di vir da em dibînin ku peyamnêrên bûyerê du karakterên ji hev cuda ne: Di varyantekê da kehanetbêj (mirov) di ya din da melek ango qasidê Xwedayî.

Herweha şeweyên gihîstina peyamê jî ji hev cuda ne. Di varyanta grekî da mêrê kurdûnde diçe cem kehanetbêj û jê dixwaze ku jê ra bibêje ku dê ew bibe xwedî zarok yan na. Di varyanta kurdî da melekê Xwedayî ji ber xwe ve dihê û qedera lawikî li ser enîya wî dinivîse. Tenê dema dike ku biçê ji aliyê bavê lawikî ve dihê dîtin û melek mecbûr dimîne jê ra ya rast bibêje.

Cudayetîyeka din ya pir giring têkilîya xwişk û birayên lehengê sereke yê varyanta kurdî ye. Di varyanta kurdî da her du xwişk bi her du birayên xwe ra dizewicin. Di varyanta grekî da tişteki weha tune ye: Tenê keçek ji yê Odîpusê kor pê ra dikeve rêyê da ku bavê wê di rê da şerpeze nebe.

Herweha encama her du varyantan jî ne wekî hev e. Di varyanta grekî da piştî ku lehengê çîrokê tê digihîje ku bavê xwe kuştîye û bi dayîka xwe ra zewicîye, bi xencera xwe her du çavên xwe derdixe ango xwe ceza dike û terkedînya dibe. Di varyanta kurdî da jî leheng ji welatê xwe derdikeve diçe, lê xwecezakirin tune ye, serpêhatî wekî “qedera Xwedayî” dihê nirxandin. Li devera ku diçeyê, careka din dizewice, her du lawên ku ji dayîka wî çêbûne lê rast dihên û bi her du keçên wî ra ku ji zewaca duyem çêbûne dizewicin. Bi gotineka din di varyanta kurdî da trajedî xwe dubare dike. Lê berovajî Odîpusî, leheng serî li ber qedere ranake, bi qedera xwe razî dibe. Ew û her du lawên xwe dikevin rêyê û li dinyayê digerin. Her devera ku diçinê wekî nîşana hêza Xwedayî serpêhatîya xwe ji mirovan ra dibêjin.

Wekî ku Karpati jî balî dikişîne serê “ji ber ku di kevneşopîya grekan da di navbera gunehê objektîf û yê biker da ferq tune ye, herçiqas Odîpus bûbe qurbanê bêsiûdîya xwe jî, divê cezayê xwe bikişîne, ev jî navika trajedyayê ye. Jixwe ar-

manca Sofoklesî ev e: Bi rêya hunera wêjeyê ji çîrokeka gelêrî bûyereka “trajîk” derxe. Lê di varyantên devkî yên gelêrî da ku li herêmên cuda yên cîhanê hatine berhevkirin, trajedî tune ye. Wekî nimûne di varyantê da ku ji nava qereçiyên romenî hatîye berhevkirin wekî di varyanta kurdî da bûyer wekî qedere dihê qebûlîkirin, ango ji xeynî ku qedera ku hatîye serê wî qebûl bike pê ve, tişteki ku leheng bike tune ye. Loma jî, Karpatî têkilîya seksuel ya bi dayîkê ra, ya di varyanta romenî da, wekî trajediyê nabîne, (Karpatî, hb., r. 25). Di varyanta kurdî da jî bûyer bi heman şeweyî dihê qebûlîkirin, ango ji aliyê gelî ve têkilîya seksuel ya bi dayîkê ra, ne wekî “trajediyê” lê wekî “qedere” dihê nirxandin.

Di navbera varyantên din yên ku li jor hatin pêşkêşkirin û ya kurdî da jî çend cudayiyên giring hene. Wekî nimûne di varyanteka ji yên Karpatiyî da leheng dibe papa ango dihê xelatîkirin, bavê lehengî di çîrokê da tune ye, tenê behsa jineka avis dihê kirin ku di xewna xwe da dibîne û ew dê bi wî lawî ra ku dê jê ra çêbibe bizewice. Herweha di varyanteka Kraussî da, dayîk û bav lawê ku ji wan ra çêdibe, piştî ji qedera wî haydar dibin, wî bi darekê ve girêdidin, piştî wan mîrzayekî kurdûnde dihê lawîk ji xwe ra dibe, wekî li jor hate pêşkêşkirin varyanta kurdî weha dest pê nake. Di varyanta sêyem ya Kraussî da berovajî varyanta kurdî û yên din (ya Sofoklesî jî di navê da) dayîk û bavê lehengî xwişk û bira ne. Di varyanta duyem ya Kraussî da, piştî ku leheng bi dayîka xwe ra dizewice û gunehê enestê dike, ji welatî dûr dikeve, diçe Qudîsê, li wir dikeve xizmeta Îsa Pêxemberî, piştra li dijî wî bi cihûyan ra hevkarîyê dike lê poşman dibe û wekî Odîpusê Sofoklesî xwe ceza dike, xwe bi darekê ve didaleqîne û dimire. Hem ji aliyê xala cezakirinê ve hem ji aliyê hevaltîya bi Îsa Pêxemberî ra, ev varyant ji ya kurdî cuda ye.

3. Ji Alîyê Binyadê ve di Navbera Varyanta kurdî û Yên Din da Çi Têkilî Heye?

Bi bawerîya dînî ra, hin baweriyên din, bi taybetî yên derbarê siruşt û bûyerên siruştî da, di hişmendîya mirovayîyê da cihên xwe girtine. Ev bawerî di heman demê da, bûne jêdera çîrok û bêjeyên ku îro wekî efsane û mît dihên binavkirin.

Pisporên dînî yên wê demê, ku wekî berdevkên Xwedayan dihatin qebûlîkirin, sedema bûyerên siruştî bi rêya van mît û efsaneyan ji civakê ra rave dikirin. Bawerî ew bû ku dema mirov yan civak bi tevahî diketin hewildanên gunehkarîyê, Xwedayî bi rêya van bûyerên wekî tofan, şape yan erdhejê ew ceza dikirin.

Ji ber vê yekê jî qewimîna van bûyeran, dihat maneya gunehkarîya mirovan. Ji bo dilxweşkirina Xwedayî û bexşandina van gunehan rituel dihatin lidarxistin, qurban dihatin dayîn. Carinan ev qurban hin kesên ciwan bûn.

Hebûna hejmareka mezin ya mît û efsaneyên trajîk di nava gelên grek yê kevn da nîşaneka xurt ya vê bawerîya dînî ye. Di vî warî da nimûneyek ji yê herî balkêş û naskirî mîta Odîpusî ye ku di pêvekêde me kurteya wê daye. Herweha ji çavkanîyên li ber destan dîyar dibe ku gelek varyantên vê çîrokê li Balkanan û li nava gelên slavî jî bi awayekî devkî dihên/dihatin gotin. Wekî me li jor hewil da ku em destnîşan bikin, hem di navbera varyanta Sofoklesî û van varyantan da hem di navbera varyanta kurdî û heman varyantan da xalên hevpar hene. Ev jî dîyar dike ku qet nebe Sofoklesî dema şanoya xwe ya bi navê Odîpusî nivîsiye ji van varyantan sûd wergirtiye.

Li gor ku varyanta grekî di sedsala V. (bz) da hatîye nivîsîn (û qet nebe ji varyantên devkî yê herêma Balkanan sûd wergirtiye) û ya kurdî hebûna xwe wekî devkî domandîye, gelo mirov dikare bibêje ku ev varyant ji wê herêmê derbasî nava Kurdan bûye? Yan jî berovajî vê yekê, gelo forma seretayî ya vê mîtê ji nava kurdan hêdî hêdî derbasî nava gelên Balkanan bûye? Bê guman bersivên van pirsan girêdayî lêkolînên arkeolojîk yê berfireh in. Lê dîsa jî hin agahîyên ku lêkoler Roger Lescot ji bo binyada destana Memê Alanê dide, îhtimala hebûna formeka seretayî ya hevpar ya vê mîtê di nava gelê kurd û gelên herêma Balkanan diîne bîra mirovan.

Derbareyê binyada Destana Memê Alanê da Roger Lescot weha dibêje: “Tu agahîyên heta niha hatine bidestxistin, têrê nakin da ku hîpotezek li ser binyada vî lehengî [Memê Alan] bihê formulekirin. Heger bir rêya berawirdkirinê em bixwazin di navbera vê efsaneyê û çîrokên din yê rojhilatî da li pêwendîyekê bigerin, hingê bivê nevê em dê bala xwe bidin nivîseka Chares de Mytilene û nivîsên Tha’alibî û Firdewsî, ku van kesan çîroka nivîskarekî grek, bir rêya terîmên analojîk guhertoyeka pir berovajîkirî ji nû ve afirandine. Di nav wan guhertoyan da ya herî giring çîroka Charesê ye”, (Lescot, 1997, r. 11). Piştî pêşkêşkirina kurteya vê çîrokê Lescot dibêje ku ev çîrok “bi eslê xwe îranî ye” û ji nava îranîyan “bi gelemperî di nav hemû gelên Asyayê yê berê da” belav bûye. Li ser vê bingehê Lescot îdia dike ku vê çîroka kevnare “li cem kurdan di nava demê da bi temamî rengêkî din standîye”. Nivîskar dibêje heger Destana Memê Alanê bingeh-

ha xwe ji vê çîroka kevnare standibe, dîyar e ku ew “ji eslên xwe pir dûr ketîye” û “li derdoreka nû, ji neçarî gelek guherîn tê da çêbûne, bûye kurd û bi dû ra jî misilman.” (Lescot, hb., r. 13).

Wekî hîpotez mirov dikare heman tiştî ji bo çîroka Odîpusî jî bibêje. Ji ber ku îro dihê zanîn ku gelek çîrok û efsaneyên hevpar di nav gelên vê herêmê da hene. Lê qet guman tune ye ku ji bo piştrastkirina vê hîpotezê, pêwîstî bi peydakirina belgeyên xurt heye. Heta ku belgeyên bi vî rengî bi dest nekevin mirov nikare pir zêde îdîa li ser binyad yan hevparîya mîta Odîpusî di navbera gelên Balkanan yên berê û kurdan da bike. Lê mirov dikare wekî hîpotez bibêje ku varyantên vê çîrokê hem di nava hin gelên Mezopotamyayê da hem di nava gelên Balkanan da ji demên kevnare da hatine afirandin û devkî hatine gotin. Bi demê ra û bi derketina dînen xwedîkitêb ra, van varyantan teşeyên nû girtine, wekî varyanta ku di dawîyê da leheng dibe papa yan wekî ya ku leheng dibe xizmetkarê Îsa Pêxemberî. Heman tişt ji bo varyanta kurdî jî derbasdar e ku li gor dîne Îslamê ji nû ve teşe girtîye, wekî hebûna melekê Xwedayî ku hatîye û qedera lehengî li ser enîya wî nivîsîye.

Encam

Di vê xebatê da me hewil da ku em varyanta kurdî ya çîroka Odîpusî li gel varyanta grekî ya Sofoklesî û çend varyantên din, ku li nava gelên Balkanan dihên gotin, berawird bikin û xalên hevpar û yên cuda dîyar bikin. Di vê çarçoveyê da paşxaneyê dîrokî ya vê çîrokê hat analîzkirin da ku em bibînin bê gelo ev çîrok tenê li nava gelên kevnare yên wekî grek û kurdan heye yan li nava gelên din jî heye. Varyantên ku li nava gelên Balkanan tên gotin, varyanta grekî û ya kurdî nêzîkî hev in. Di berawirdkirina van varyantan da derket holê ku bi taybetî lehengê sereke û têkilîya wî ya seksuel ya bi dayîkê ra, di hemû varyantên ku hatin analîzkirin da hevpar in. Herweha bi gelemperî dayîk û bavê lehengî kurdûnde ne û leheng zarokê wan ye yekem e, lê qedera wî weha dihê dîyarkirin ku dema mezin dibe “bêhemdî xwe” bavê xwe dike û bi dayîka xwe ra dizewice. Ji varyantên ku hatin analîzkirin tenê di varyanta kurdî û ya Sofoklesî da ji zewaca dayîk û lawî zarok çêdibin. Di yên din da tişteki weha tune ye. Wekî dihê zanîn, di varyanta Sofoklesî da leheng ango Odîpus piştî haydarbûna bûyerê xwe kor dike û tevî keça xwe li dinyayê digere, berovajî varyanta kurdî ku leheng xwe ceza nake lê ew jî tevî her du lawên xwe li cîhanê digere ji bo alem ji serpêhatîya wan dersê derxe.

Ji aliyê binyadê ve ango ji aliyê pirsê 'kîjan ji van varyantan ya pêşî ye' ve me çavkanî bi dest nexistin û ji ber vê sedemê me nedikarî bersiva vê pirsê bidin. Sedema sereke jî ew e ku ji xeynî varyanta Sofoklesî, varyanta kurdî di nav da piranîya varyantan devkî mane û bi demê ra teşe guhertine. Herçiqa mirov nikaribe bersiva pirsê binyadê bide jî tiştê rasteqîn ew e ku ev varyant tevda li ser binpêkirina qedexeya têkilîya seksuel ya law û dayîkê hatine hûnan û di encama tevahîya varyantan da hatîye gotin ku dema mirov vê qedexeyê binpê dike, bi kambaxîyên giran ra rû bi rû dibe.

Çavkanî

- Anzieu, A. (1966). Oedipe avant le complexe ou de l'interprétation psychanalytique des mythes. *Les Temps Modernes*, 245, 675-715.
- Dubreuil, G. (1962). Les bases psycho·culturelles du tabou de l'inceste, *Canadian Psychiatric Association Journal* 7(5), 218-234.
- Frazer, J. G. (1983). The Legend of Oedipus. In Edmonds L. & Dundes A. (ed.), *Oedipus: A Folklore Casebook*, Wisconsin: University of Wisconsin Press, (pp. 28-34).
- Freud, S. (1983). On Oedipus Legend. In Edmonds L. & Dundes A. (ed.), *Oedipus: A Folklore Casebook*, Wisconsin: University of Wisconsin Press, (pp. 174-178).
- Hasluck, M. (1983). Oedipus Rex in Albania. In Edmonds L. & Dundes A. (ed.), *Oedipus: A Folklore Casebook*, Wisconsin: University of Wisconsin Press, (pp. 3-9).
- Karpati, M. (1983). An Oedipus Myth in Gypsy Tradition. In Edmonds L. & Dundes A. (ed.) *Oedipus: A Folklore Casebook*, Wisconsin: University of Wisconsin Press, (pp. 23-27).
- Krauss, F. S. (1983). The Oedipus Legend in South Slavic Folk Tradition. In Edmonds L. & Dundes, A. (ed.), *Oedipus: A Folklore Casebook*, Wisconsin: University of Wisconsin Press, (pp. 10-22).
- Lescot, R. (1996). *Memê Alan*, İstanbul: Avesta.
- Propp, V. (1983). Oedipus in the Light of Folklore. In Edmonds L. & Dundes A. (ed.), *Oedipus: A Folklore Casebook*, Wisconsin: University of Wisconsin Press, (pp. 76-121).
- Stephens, W. N. (1962). *The Oedipus complex: Cross-Cultural Evidence*, New York: FP.
- Vernant, J. P. & Naquet, P. V. (1996), *Myth and Tragedy in Ancient Greece*, (5th printing) New York: Zone Books.

Pêveka I. : Varyanta Sofoklesî*

Împaratorîyeka bi navê Tebesê hebû. Navê şahê wê Laïos û ye hevsera wî Jakost bû. Zarokên wan çenedibûn. Pir xemgîn bûn, ji ber ku heger zarokên wan çênebûna dê textê împaratorîya wan bêxwedî bimaya. Laïosî çû bajarê Delfesê da ku ji Pîtîyê remildar ango kehanetbêj bipirse bê ka dê zarokên wan çêbibin yan na. Piştî ku li remla xwe dinêre Pîtî ji Laïosî ra dibêje ku dê lawekî wan çêbibe, lê ev law dê bavê xwe bikuje û bi dayîka xwe ra bizewice. Li ser vê agahîyê Laïos û hevsera xwe biryar didin ku eger lawek ji wan ra çêbibe jî ew dê vî lawî biavêjin cihekî dûr da ku ev trajedî nehê serê wan.

Wekî ku biryar dabûn, dema lawê wan çêbû, wan ew daye şivanê xwe û jê xwestin ku wî bibe biavêje. Şivan radihêje lawikî û dibe. Her du panîyên lawikî qul dike, benikekî di wan ra derbas dike û serê benikî dixê destê xwe û wekî pezekî bi dû xwe da digerîne. Ji ber vê bengirêdanê her du panîyên lawikî diwerimin û navê lawikî dibe Odîpus ku bi zimanê grekîyê dihê maneya lawikê panîwerimî.

Şivan lawik dibe serê çîyayî ji bo ku li wir bide ajalan da ku wî bixwin. Şivan di rê da li çend peyayên Polîbê şahê Korîntê rast dihê. Ev mirov jê ra dibêjin: “Ka vî lawikî bide me, em dê wî bibin ji şahê xwe ra. Şahê me kurdûnde ye û pir dixwaze bibe xwedîyê lawekî”. Şivan lawikî dide wan, ew jî wî ji şahê xwe ra dibin. Şah Polîb û hevsera xwe bi hezkirin û dilsozî lawikî mezin dikin.

Odîpus dibe xortekî çeleng. Rojekê ew û çend hevalên xwe dilîzin. Ew û hevalekî xwe dikevin qirika hev, ji hev ra dijûnan dikin. Hevalê wî jê ra dibêje: “Tu bêjî yî.” Ev dijûn dihê maneya ku Odîpus ne ji wî dê û bavî ye ku ew mezin kirine. Odîpus dihê malê û ji dê û bavê xwe dipirse bê ka bi rastî ew “bêjî” ye yan na. Dayîk û bavê wî jê ra dibêjin ku “ev yek ne rast e.” Lê Odîpus qani nabe. Ji bo ku dilê xwe bixe cih, dide rêyê û diçe cem remildarê Delfesê Pîtî. Wekî ku ji Laïosî ra gotibû Pîtî ji Odîpusî ra jî dibêje ku ew dê bavê xwe bikuje û bi dayîka xwe ra bizewice. Dema vê agahîyê ji remildar dibihîze Odîpus biryar dide ku ji bajarê Korîntê biçe û bes vegere da ku nebe qesasê bavê xwe.

Li ser vê biryarê Odîpus li erebeyekê siwar dibe û ji bajarî derdikeve, berê xwe dide bajarê herî nêzik, Tebesê; bajarê ku Laïos û Jakost, dayîk û bavê wî yên

* Ev kurte ji vê berhemê hatîye girtin: Sophocles (1877, 2016), *Oedipe Roi: Tragédie*, Traduction nouvelle de, Paris, Imprimerie A. Lemerre, Leconte de Lisle, Publié par Gwénola, Ernest et Paul, Fièvre.

rastîn lê dijîn... Di rê da Odîpus û Jakost li hev rast dihên. Jakost li erebeya xwe siwar bûye û dike ku biçe bajarê Delfesê, bi Pîtîyê kehanetbêj bişêwire. Ji ber ku rê teng e du erebe nikarin di berhev ra derbas bibin û pêwîst e yek rê bide yê din... Wekî şahê Tebesê, Laîos dixwaze ku Odîpus xwe ji rêya wî bide alî. Lê Odîpus jî wekî prensê Korîntê li dijî vê daxwazê derdikeve û ew ji Jakostê dixwaze ku xwe ji rêya wî bide alî. Ji ber ku rê nadin hev û din, di navbera wan da şer derdikeve. Jakost qamçiyekî li Odîpusî dixê. Odîpus hêrs dibe; Jakost, ajoker û xizmetkarên wî dike. Tenê xizmetkarek direve, ji mirinê xelas dibe. Bi vî awayî û wekî ku remildar gotibû, Odîpus bêyî ku haya wî jê hebe, bavê xwe dike û rêya xwe dewam dike. Çend rojan paşê Odîpus digihe bajarê Tebesê.

Dema apê Odîpusî, Kreon dibihîze ku birayê wî Laîos hatîye kuştin, diçe ser textê şahîtiyê û li textê birayê xwe rûdine. Lê di heman demê da belayeka mezin bi ser bajarê wan da dihê: Mexlûqatekî bi navê Sfenksî, serî jin, gewde şêr û xwedî baskên teyrê birhanan, aramî li bajarî nehiştîye. Di ser deriyê bajarî ra, li ser tehtekî bilind rûniştîye. Her mirovê ku dihê bajarî, Sfenks pêşîya wî digire û pîrsekê jê dike, mirovê ku bersiva pîrsekê nade ji aliyê Sfenksî ve dihê xwarin. Ji tîrsa Sfenksî bajar ji mirovan xalî bûye. Dema Odîpus digihîje deriyê bajarî Sfenks heman pîrsekê jî wî dike: “Ey mirov, bibêje ew zindî kî ye ku serê sibê çar, nîvro du û êvarî sê lingên wî hene?” Odîpusê şahreza di cih da bersiva Sfenksî dide: “Ew însan e, di sehera jîyana xwe da, dema ji dayîk dibe, bi çar lepan diçe, dema digihîje temenê xortanî li ser her du lingên xwe dimeşe, dema ku pîr bû û kete êvara jîyanê, taqeta her du lingan kêmbû, gopalek bi hewara wî da dihê û dibin sê ling.”

Li gor kehaneta ku berê ji bajarî ra hatibû, roja ku kesekî bersiva pîrsekê wî bide, dê wê rojê Sfenks bimire. Îca dema Odîpus bersiva pîrsekê wî dide, Sfenks xwe ji ser tahtê ku li ser rûniştibû, diavêje û li erdê dikeve dimire... Bi vî awayî bêyî ku hayê wî jê hebe Odîpus bajarê Tebesê ji bela Sfenksî rizgar dike û di çavên gelê bajarî da dibe lehengekî binavûdeng. Şahê bajarî Kreon wî vedixwîne serayê û spasîyên xwe jê ra pêşkêş dike. Wekî diyariya vê spasîyê Kreon, jinbira xwe Jakostê (ku di esilê xwe da dayîka wî ye lê ew vê yekê nizane) ango hevsera Laîosî lê mehr dike. Bi vî awayî kehaneta Pîtîyê remildar dihê cih: Odîpus bavê xwe dike û dayîka xwe wekî hevser mehr dike. Bêyî ku hayê wan ji hev hebe jin û mêrê nû bi hev ra dest bi jîyaneka nû dikin û çar zarok ji wan ra çêdibin, du keç

û du law. Piştî zewacê, Odîpus di cihê Laîosî da dibe şah, ew û Jakost bîst salan tev da jîyaneka bextewar derbas dikin. Piştî bîst salan belayeka din bi ser bajarê Tebesê da dihê: Ji jinên ducanî ra yan zarokeka mirî yan dirindeyekî bixof çêdibe. Ji ber vê tirsê, gelê bajarî nema dixwaze jin ducanî bibin... Şahê bajarî Odîpus xulamekî dişîne Delfesê cem Pîfîyê kehanetbêj da ku ji wan ra bibêje ka dê çawa ji vê belayê rizgar bibin ...

Pîfî ji xulamî ra dibêje ku ji bo bajarê wan ji vê belayê rizgar bibe, pêwîst e ku qesasê Laîosî bê kuştin. Bêyî ku bizanibe qesasê Laîosî (bavê wî) ew bi xwe ye, Odîpus leşkeran dişîne derûdorê da ku qesasê Laîosî bibînin û bikuşin. Leşkerên bi vî karî wezîfedarkirî, diçin ba Tîresîsasî ku ew kehanetbêjê herî binavûdeng yê vî welatî ye. Bê gûman kehanetbêj rastîyê dizane, lê naxwaze ji tu kesî ra bibêje. Li ser vê yekê, Odîpus biryar digire ku dê ew bi xwe vê pîrgirêkê çareser bike û bi zorê Tîresîsasî dide xeberdan. Di bin zextên Odîpusî da Tîresîsas her tiştî vedibêje: Belê Odîpus e yê ku bavê xwe Laîos kuştîye û bi dayîka xwe ra zewicîye. Tîresîsas bi hûrgilî dibêje bê li ku û çawa Laîos hatîye kuştin. Lê tu kes naxwaze ji Tîresîsasî bawer bike, heta Jakost bi tundî Odîpusî diparêze û ji qesira şahî tu kes ji gotinên Tîresîsasî bawer nake. Lê çîroka ku Laîos li duryanekê li yekî xort rast hatîye û ku vî xortî ew kuştîye hindêk tiştan diîne bîra Odîpusî: Belê heman tişt hatibû serê wî!

Di vê navberê da rêwîyek ji bajarê Korîntê dihê û ji wan ra dibêje ku şahê bajarî Polîb mirîye. Bi vê agahîyê hinekî bêhna Odîpusî derdikeve: Va ye dibêjin ku bavê wî Polîb mir, nexwe ew ne qesasê bavê xwe ye... Lê dîsa dilê wî rehet nabe. Bi mebesta ku dilê wî xweş bike, mirovê rêwî ji Odîpusî ra dibêje ku Polîb ne bavê wî yê rastî ye, Polîbî ew ji destê şivanekî xelas kirîye û ji xwe ra kirîye law. Dema Odîpus van agahîyan ji devê rêwîyî dibihîze, gazî şivanê ku zarok daye Polîbî dike. Dema şivan dihê Odîpus wî nas dike: Li duryanekê ew û yekî navser ketibûn qirka hev û wî yê navser û hevalên wî tev da kuştibûn, yekî ji wan, xwe ji destê Odîpusî xelas kiribû, ew yek jî ev şivanê ku niha li pêşberî wî ye! Li ser pîrsa Odîpusî şivan dibêje ku lawîkê ku daye Polîbî zarokê Laîos û Jakostê bû. Ev jî diyar dike ku gotina Pîfîyê kehanetbêj hatîye cih: Wekî ku gotibû, Odîpusî bavê xwe kuştîye û dayîka xwe mehr kirîye. Bi bihîstina vê agahîyê ra Jakost behîfî dimîne, nemerdîyê nake diçe di cih da stûyê xwe dixê benikekî û xwe dixeniqîne. Dema Odîpus jî fam dike ku bi rastî wî bavê xwe kuştîye û dayîka xwe mehr kirîye, radihêje xencerekê û her

du çavên xwe derdixe, xwe kor dike. Piştra bajarê Tebesê terk dike, yek ji kêçên wî pê ra diçe da ku rêberîya wî bike. Piştî demekê ku li dinyayê digere Odîpus li Erynesanî ku ji xwîna Kronosê xesandî çêbûbûn, rast dihê. Karê Erynesanî jî darizandina sucên navmalbatî yên wekî yê ku Odîpusî kiriye ye: Odîpus ji aliyê wan ve dihê kuştin. Hevalê Odîpusî Tese laşê wî li devereka nêzîkî Atînayê vedişêre. Ji wê rojê da ev dever wekî cihekî pîroz dihê zîyaretkirin.

Pêveka II. : Varyanta Kurdî ya Berhevkirî *

Hebû zilamik, ‘hal û wextê wî pir xweş bû. Pir zilamikî baş bû. Malê wî, milkê wî, dikanê wî, xanîyê wî, ‘heyata wî pir baş bû. Ew û pîreka xwe jî gelikî bi dilê hev bûn, ‘hij hev dikirin. Xwedê Te’ala zarok nedan wa. ‘Emrê wa bû 50-55 sal, bê zarok.

Carekê nerî go pîreka wî bi ‘halkî yi. Ê ma’hlûm i, gellekî kêfa wî hatîyi û gellekî sedeqe û xêr, û danî. Ê ma’hlûm i wextê wê, neh mehê wê qedîyan, wextê wê hat. Pîreka wî go “ez nexweş im.” Ba kir pîrka, şandin cem, ew jî mayi li devê derî, ka bê çi ciwap tê, Xwedê Te’ala çi didi pîreka wî. Carekê nerî wek zilamekî çû hundirû. (Ji xwe ra dibêje) “Wee’! Pîreka mi nexweş, bi vî halê ha, kî bû çû?” Ma wilo li devê derî. Ma, ma, carkê nerî cardî ew sawîrkê ew zilamê wî derket. Xwe çen kiryê girt. Go:

“Çi ‘îşê te (heye), pîreka mi nexweş bi vî halî, tu çû hindirû?”

Rabû go “‘heyra mi berde, ez qasidê Xwedê bûm. Xwedê Te’ala emrî mi kiribû ez çûbûm. Xwedê ewladik da te” Êê, tu ji bo çi çibû, xêr bû?

Go: “Mi li ser enya wî nivîsandîyi, wê bavê xwe bikujî û dayîka xwe mahr ki”

Ma’hlûm i gellikî (xem xwar) go, rabû destê wî filitî jê û ma sar.

Pîrik mîrik tev di, axirî pîrek tev dor pîreka wî çûn, hat malê. Carekê pîreka wî lê dinerê go bê ma’hd i. (ji xwe ra dibêje) Xwedê Te’ala ev na’meta ha dayi me, û çavê me li Xwedê û vê na’hmeta ha bû û mêrê mi bêma’hd i, xêr i? Yaoo, wile derdkî wî heyî. Go:

* Ev varyant, sala 2001ê ji devê Hecî Îbrahîm Orun ji aliyê min ve hatiye qeydkirin. Hecî Îbrahîm Orun ji gundê Selhê yê Midyada Mêrdînê ye. Hecî Îbrahîm, nexwende ye û 72 salî ye. Niha Li Nisêbîna Mêrdînê dijî. Deşîfrasyon ji aliyê min ve hatiye kirin. Devoka varyantê nehatiye guhertin

“Filankeso!”

Go: “Çi yi”

Go. “Derdê te çi yi? Çima ti wilo bêma’hd i?”

Go: “Şixwe, ez hebki rihetsiz im.”

Go: “Na wileh derdê te heyi. Xwedê Te’ala, ev di dilê me di hebû, Xwedê ev jî da me. Çawa ti wilo... Gerek te niha ‘heywan şer jê kira, te xêr bida, te pere bela bikra, te feqîr bi cil bikra. Derdkî te heyi.” Kir nekir, go: “Wile derdê te heyi, tê bêji.”

Go: “Bi Xwedê ‘hal û mesele mi wilo yi. Qasidê Xwedê Te’ala hatîyi, û mi zeft kirîyi, mi go çi îşê te li hindirû heyi, ti çûyi hindirû? Go, ‘heyra Xwedê Te’ala ewladik dayi te, wê bavê xwe bikuji û dayîka xwe mahr biki. Ê ma ji vê zortir heyi, wê çawa kêfa mi bê?”

Go rabû, pîreka wîna gellikî hij ji zilamê diki. Ma duşunmîş bû, Ê go:

“Bine ya filankes!”

Go: “Erê”

Go: “Emrê me bûyi 50-55 sal, zarokê me tine bû. Hema ‘hesêbî cardî ji me’r çênebû. Hela sindoqkê werîn, û qenc wilo em ê qîr û zift bikin, em ê têxin nav pembû, nav sindoqê û em ê têxin nav çemê Dîyarbekir, bera heri ba Iraqê wa dera. ‘Hesêbî ji me’r çênebû.”

Rabû wilo çûn sindoqkî anîn, lawkê xwe kirin nav pembû, dora wî qenc qîr û zift kirin, qîr kirin gi av neçî ser û birin ber çemê Dîyabekir, mezin, û berdan çûn.

Çû zemanik tê’ d çû, sal hat derbas bû, li dora Iraqê, li Kîwêt wa dera, yekî masîya, tora wî heyi, ew jî masîya derdixi, carikê tora xwe avêt, nerî gi tora wî gran hat. Nerî, go va yi sindoqîk xweşik tê. Hema rahiştîyê, bê bine pere ni bê zêr in, bê çi ni. Anî malê vekir, sip’hanella, go lawikkî wek pengik hevrişim, go di xewa şêrîn de yi. Ew jî bi tafîqê Xwedê zarokê (wî) tine ni. Go qey Xwedê Te’ala hema wilo ji me’r şandîyi. Rabûn şixwer xwedî kirin, zemanik tê’ d çû. Lawik baş bû, neh deh salî bû, giha çardeha, pazdeha. Di nav heval mevalê xwe de yi, ma’hlûm i, zimandirêj zahf in, jê’r gotin. Go wileh ti ne layê wa yi. “Çawa ez ne layê wa mi?” Go, wile ti ne layê wa yi, ‘hal û meselê te wilo bû, ji ber avê

ti girtini, ti di sindoqkê de bû, ti li ber avê girtini. Hat malê, da'w li dîya xwe û bavê xwe kir go:

“Heyra hûnê ji mi’r rast bêjin, bê we’z ji ku girtimi, ji ku anîmi. E ne layê we mi.

‘Heyra ti layê me yi, ti zaroka me yi...’ Kirin û nekirin lawik go:

“Welehî hûn ji mi’r nebêjin ez ê xwe bikujim.” Go:

“ ‘Heyra me ti ji ber avê girt, ‘hal û meselê me wilo bû, me di sindoqê di ti girtîyi û ti li ber vê ava ha hatîyi, ti ji jor hatîyi.’”

Rabû xatir ji wa xwest, go li mi ‘helal bikin û da rê û çû. Tê, rok, dido, sisê, çar, hat bajarê bavê xwe. Ma’lûm i diçi û tê, vî alî wî alî, tê bajarê Dîyarbekir. Carkê bavê wî nerî go xortik wilo xerîb ma’hlûm i, ma ew nizani bê bavê wî kî yi. Temtêla wî nerî go xortkî xerîb, go, “wile ev xort xerîb e, ba kiryê go:

“Xorto!”

Go: “Çi yi?”

Go: “Brazî”

Go: “Çi yi?”

Go: “Niha ti nayê cem mi, bexçekî mi heyi, tê hema şixwer li ber bi, ez ê ‘heqê te bidim te, bi ‘heqê xwe.’”

Go: “Belê”

Axirê li hev kirin, bir nav bexçe, go:

“Tê bi şev li ber bê ez ê hefqas pere bi te dim.”

Tivinga xwe jî dayê û go:

“Ji mixrub pê vi kî bê tê bikuji.”

Axirê hat malê, wî jî dikana xwe girt. Ew bavê wî yi. Dikana xwe girt û hat malê xwe direj kir, got pîreka go:

“Îro dilê min rihet bû.”

“Xêr i, çi bûyi?”

Go: “Wile mi yek girtîyi, beqçî xistîyi ber bexçê xwe. Xelkê bexçê me tev darê wî jî şikandin, xwarin. Mi heqê wî dayê, tivingek jî dayê û mi go ji muxrib pê vi kî bê tê bikuji.”

Got: “Maşele!” Pîreka wî jê’r got. Go: “Mêrkê xerîb, ne ti nas diki, ne zanê ji ku yi, ne çawa yi, te tivinga xwe jî dayîyê. Ma niha tivinga te jî birîye niha çûyi. Ma tivinga te ‘heqê deh mehê go li ber bi.”

Ket sêrê wî jî, go:

“Bi Xwedê rast i, niha çûyi.”

Rabû ser xwe hat, giha nêzîkî bexçe, gotîyi “kî bê bikuj.” Nerî gi va reşik hat, berê tivingê dayê go teraq li anîya wî xist qulipand. Bû fikfika wî li nav bexçe, diçê vî alî, diçê wî alî. Pîreka wî jî, zîlamê wê nehat, go qey çûyi ûtêlê, qey çûyi sî-nema, virdi wirdi, ‘heta bû sibeh. Sibehî çû, gi wa mêrik kuştîyi, ba kir beqçî, go:

“Kê kuşt, kê ew kuşt?”

Go: “Wile mi kuşt,”

Go: “Çawa kuşt?”

Go: “Ji mir go kî bê, ‘heqê xwe dayi mi, kî bê tê bikuji, wile mi kuşt, çima ez ê têxim stwê xelkê”

Rabû pîreka wî hat mêrê xwe bi cî kir, şûşt, kefen kir. Ew ma li mala xwe, ew jî diçê ber bexçê xwe. Mehkê, didwa, sisîya, axirî, go:

“Wa filankeso!”

Go: “Çi yi?”

Go: “Qey heyra Xwedê Te’ala li ‘anya me nivîsîyi, Xwedê dayi te, hema mahrkê bavê ser mi, ev mal û dikan û bexçe hemi jî, bera ji te’r bin.”

Mêrik jî minêkar bû. Rabû mahrik avêt ser. Ew diçê mexaza xwe û ew jî li mala xwe yi, pîrek. Ma’hlûm i, jin û mêrê hev in, ‘helalê hev in. Mehik, dido, sisê, çar, ma’hdê wa li hev vebû, jinikê lê pirsî, go:

“Kuro ma ti kî yi? Tê heryi ku? Ahlê te tinin, xwedyê tinin?”

Go: “ ‘Heyra, ‘hal û meselê mi wilo yi. Bi Xwedê ez ji dora Kiwêt, Iraqê

wadra tēm. Yekî ez li ber avê girtimi. Mi nerî go ez ne ji wa mi. Rabû mi zor da wana, go me te li ber avê girtîyi, me ti sindqokê wilo wilo dîyi. Mi jî go bi Xwedê ez ê di ber vê avê'r herim. Belkî ez dê û bavê xwe, ahlê xwe bibînim. Qismetê mi çêbûyi ez hatimi 'heta vir."

Wextê wilo go, jinik ew sindoq hat bîra wê, nerî go kurê wê yi, ew qedera gi Xwedê gotîyi hatîyi cihê xwe, dengê wê li 'erşê Xwedê sekinî. Go:

"Çima, xêr i, çima ti diki qêrînî?"

Go: "Wile ti layê min i."

Wextê go "ti layê min i", qêrînî ji wî jî hat, ew jî terqîya, go: "Ya Ellah!" Çû nav Siûdî. 'Heta deh 'eşîra da pey xwe. Ma'hlûm i pîrek ma, li mala xwe, qederê Xwedê ne mehik, dido, sisê, çar, neh mehê wê qedîyan, ma'hlûm i pîrek bi'hemi i. Xwedê Te'ala wilo kir, di kur jê'r çêbûn. Her dû kur jê'r çêbûn, welidîn. Zarok bûn, bûn zilam, bûn xort, gihan jinê her dû xort. Rabûn her diwa soz da go, "Ne du qîzê ji zikkî bin, her dû jî cêwî ni, go ne du qîzê cêwî bin em nayînin."

Ew jî diterqi dighê cem şûxkî 'ereba, li wê dê dimîni mêvan. Şêxê 'ereba lê dineri dibê:

"Xorto wegi ti xerîb xuya yi."

Dibê: "Erê wile"

Dibê: "Hema li cem mi bi, kurê mi tinin hema tê li cem mi bi."

Jê 'his diki, ma'hlûm i lawikkî temîz i, baş i. Zeman tê çû, kêfa şêxê 'ereba jê'r hat, wî jî keça xwe lê mahr kir. Li wê derê zewicî, Xwedê Te'ala di qîz danê bi zikkî. Qederê Xwedê, ew jî di çaxa her dû xorta de ni, gihani. Xwedê wilo çêkir, xezûrê wî mir, ew ket dewsa wîna, bû şêxê 'ereba.

Ev her dû jî gihani jinê, her dû, ê go ji dîya wî çêbûni, gihani. Dibê, bi ahda Xwedê go ne du qîzê cêwî bin em nayînin." Ha li vir, ha li vir gerîyan, mehkê, didiwa, sisîya gerîyan, hatin bin konê bavê xwe bûn mêvan. Dibê:

"Xêr i lawo, li çi digerin?"

Dibê: "Bi Xwedê 'hal û meselê me wilo yi. Em her dû cêwî, ji zikkî ni, em dixwazin di qîzê ji zikkî cêwî bînin."

Axir li cem dimînin. Dibê, “Va yi di qîzê wilo li cem mi heni.” Qey Xwedê diki, qederê Xwedê heni, dibê, her diwa li wa mahr diki. Daweta wa dikin, heftîkê, deh roja, ê ma’lûm i li hev dipirsin, “Ka hûn çilo ni?” Dinerin go her dû ji dîya wî çêbûni, dîya wî, ya gi pê’r zewicîbû. Fêm kir mêrik. Heftîkê man, deh roja man, xatir ji wa xwestin, ew jî û her dû zavê xwe jî, go:

“Em ê herin memlaketê xwe.” Hatîn, bi rê di tîn. Yekî fileh jî heyî, remla wî heyî. Çend mêvanê wî bîn yaz diki û li gora wê kara mêvanê xwe diki, hefqa kevçî, hefqa xwarin li gora wa hazir diki, ‘heta tîn. Li remla xwe nerî go wê êvarê wê neh mêvanê wî bîn. Li gora wa xwarin ‘hazir kir, neh kevçiyê xwe ‘hazir kir, çavê wî li devê derî. Seet, yekî nerî go va sisê hatin û, ê dî man. Derdikevi ser xênî, dadkevê hewşê, dineri li devê derî, kes tine yi. Bû mixrub kes nehat. Mêrik dineri, ê şêxê ‘ereba, dibê:

“Çi derdikevê ser xênî û dadkevê hewşê?

Dibê: “ ‘Hal û meselê mi wilo bû, ‘emrê mi çû, remla derew nekirîyi. Bi Xwedê gerek neh mêvanê mi bihata, van hûn sisê ni û şêş nehatin.”

Go: “Wer ‘heyra, wer, erê em sisê ni, lê em neh in.”

“Çawa hûn sisê ni lê ûn neh in?”

Go: “Wileh em sisê ne lê em neh in.”

Go: “Çilo yi?”

Go: “Qedera Xwedê. Bi Xwedê em her sê birê hev in, em her sê ji dêkê ni û em bavik û di kur in û em xezûrik û di zava ni.”

Xwedê Tea’la, qeder i, go çêbû wilo çêbû. Qederên Xwedê ni, wexta wî yaz kir wê bibi. Ne mimkun i...